

GORAN FILIPI

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Trg Nikole Šubića Zrinskog 11, HR-10000 Zagreb

gfilipi24@gmail.com

O ETIMOLOGIJI IHTIONIMA *GAVUN*

U članku se raspravlja o etimologiji ihtionima *gavun* (*Atherina hepsetus*). Propituju se dosadašnja rješenja i predlaže se vlastito. Naziv je u najužoj svezi sa sinonimom *agun*.

0.

U članku se raspravlja o etimologiji ihtionima *gavun* (*Atherina hepsetus*). Polazi se od Vinjinih popisa u *Jadranskoj fauni* i *Jadranskim etimologijama*, obilato se citira sve što je Vinja pisao o tom nazivu, navodeći i Skokovo mišljenje i mišljenja starijih etimologa posredno (iz Vinje), a Skok se navodi i izravno. Propituju se i recentnija rješenja koja daju Matasović et al. u *Hrvatskom etimološkom rječniku* i Nikola Vuletić i Vlado Skračić u *Leksiku morske faune u sjevernoj Dalmaciji*, da bi se na kraju ponudilo i vlastito. Da bi došao do odgovarajućih zaključaka, autor je pocrpio građu iz svih dostupnih čakavskih rječnika koji se tiču hrvatskih uzmorskih mjesta i, dakako, svih mletačkih repertoara, a preko ihtioloških priručnika točno je odredio sam referent. Naziv je u najužoj svezi sa sinonimom *agun*.¹

1.

Nazivi za *gavuna* u mnogim se mjestima u Istri prema našim anketama mijesaju s ihtionimima za *oligu* (*Atherina boyeri*).² Mi smo u Istri za *gavuna* zabilje-

¹ Mi smo u Funtani, Ližnjanu i Medulinu zabilježili *agûn* u značenju „*gavun* (*Atherina hepsetus*)” i „*oliga* (*Atherina boyeri*)”, a u Raklju samo u prvom značenju.

² Na šibenskom području oblik *gaun* označava i vrstu *Spicara smaris* (= *gira* ili *manula*). Riječ je o podatku koji nije bez važnosti za kronologiju prodora ihtionima *ga(v)un* u hrvatske govore: na šibenskom području pomak u sadržaju ihtionima *gaun* duguje se srazu s tipom *brfun/brhun*

žili *gavûn* u Ičićima, *gavûn* u Mošćenicama, *gavûn* u Drenju, *gaviûn* u Viškovićima, i *gavyûn* u Rapcu.³ U Vinjinim popisima ornitonimi tipa *gavun* i *agun* (*Atherina hepsetus*) najrasprostranjeniji su, od sjevera do juga, od Unija do Lepetana (Unije, Srakane, Nerezine, Mali Lošinj, Ilovik, Prizna, Karlobag, Novalja, Pag, Silba, Olib, Ist, Zapuntel, Molat, Sestrunj, Sali, Rivanj, Ugljan, Kali, Tribanj, Paklenica, Ražanac, Privlaka, Vinjerac, Novigrad, Petrčane, Drvenik Veli, Okrug, Maslinica, Grohote, Split, Stobreč, Krilo, Omiš, Milna, Sutivan, Supetar, Postira, Povlja, Sumartin. Bol, Hvar, Brusje, Vrboska, Jelsa, Zaraće, Sućuraj, Baška Voda, Podgora, Trn, Vis, Komiža, Vela Luka, Brna, Račišće, Lumbarda, Korčula, Lastovo, Lovište, Žuljana, Trpanj, Brijesta, Duba, Hodilje, Broce, Doli, Govedari, Korita, Slano, Suđurađ, Koločep, Zaton, Mokošice, Mlini, Molunat, Baošić, Kostanjica, Strp, Perast, Dobrota, Muo, Lepetane), a *gaun* od Rave do Povalja (Rava, Žman, Kukljica, Nevidane, Tkon, Povlja) (JaFa GD 42: uz još tri dvočlana naziva ista značenja: *gavun modrak* u Rogoznici, *gavun od koč*e u Baškoj Vodi i *gavun od inčeta* u Splitu). Ihtionim je, dakle, prisutan diljem hrvatskoga Jadrana. Donosimo i potvrde iz još nekoliko izvora: npr. *gaûn* u Salima na Dugom otoku (RGS 93), *gaûn* na Vrgadi, Murteru, u Brusju na Hvaru (RGV 58; RGOM 91; RBrG 451), *gaûn* u Banju, Dobropoljani, Ižu, Kolanu, Kukljici, Lunu, Novalji, Pagu, Poljani, Preku, Ravi, Rivnju, Salima, Sutomišćici, Svetom Filipu i Jakovu, Stonu (LMF 40); *gavûn* u Trogiru, u Pitvama i Zavali na Hvaru, Brusju na Hvaru (RTrCG 104; RPZ 67; RBrG 451), *gavûn* u Kolanu na Pagu, u Korčuli (RKGP 124; RGGK-cd), *gavûn* u Splitu (StR 86), *gavûn* u Kaštelima (BKaš 79), Božavi, Brbinju, Brguljama, Dragovama, Istu, Kalima, Kolanu, Kraju, Kukljici, Luci, Lukoranu, Metajni, Molatu, Novalji, Olibu, Ošljaku, Pašmanu, Petrčanima, Povljani, Premudi, Privlaci, Salima, Savru, Sestrunju, Silbi, Staroj Novalji, Ugljanu, Veruniću, Zaglavu, Zapuntelu, Žmanu (LMF 40).

1.1.

U (istro)mletačkim idiomima na kvarnersko-istarskom području nismo zabilježili ni jedan jedini naziv ovoga tipa (ni za gavuna ni za oligu, osim u Malom Lošinj, no o tom u nastavku), dok smo za crnogorski govor u Peroju zapisali *gavûn*, posuđenicu iz okolnih čakavskih govora, a nikako iz istriotskoga u koji su perojski Crnogorci uronili pri dolasku u Istru 1657. godine i duže vrijeme ostali pod njegovim utjecajem da bi ga nakon 1945. definitivno zamijenili čakavskim.

‘*Atherina hepsetus*’, koji je neosporno vrlo star, s obzirom na njegovu grčko-dalmatsku osnovu (Nikola Vuletić, per litteras). Usp. i LMF 40.

³ U Viškovićima i Rapcu i u značenju „oliga (*Atherina boyeri*)”.

2.

Vinja, uglavnom na temelju Skokovih i Schuchardtovih tekstova, dokazuje da je *gavun* predmletački prežetak iz nekog romanskog idioma. Kako mislimo da je stvar s oblicima tipa *gavun* dosta komplicirana, držimo da je na ovom mjestu potrebno navesti dobar dio Vinjinih razmišljanja o predmetu kojim se bavimo: »*Gavun* je neobilježeni a istovremeno i najprošireniji naziv za sve Atherinidae. Osim toga, taj tip naziva pokazuje i vrlo velik broj varijanti koje upućuju na zaključak da je u procesu označavanja dolazilo do križanja s oblicima drugih semantizama. Kako ihtionim izrazom ne nastavlja neki naziv za koji bi se moglo tvrditi da je postojao u grčkom odnosno u latinskom jeziku, moramo zaključiti da je kod *gavun* i var. riječ o romanskoj tvorbi. Odavno je prihvaćeno (usp. REW 130) da je *gavun* augmentativna izvedenica od lat. *acus* 'igla' pomoću sufiksa *-one*« (Skok 1, 13; cf. i *Term*, 38 – pažljivijim čitanjem mjesta iz Skoka koja navodi Vinja možemo vidjeti da u SKOKterm 38 Skok doista veli „Izvedenica je to od latinske riječi *acus* »igla«.”, no to se ne odnosi na oblik *gavun* nego *agon* što vidimo iz rečenice koja prethodi navedenoj: „Ova pak vrsta riba zove se u tršćansko-mletačkom dijalektu *agon*, a u napuljskom *logone* sa sraštenim članom.”; u SKOK I/13, s. v. **agūn** najprije navodi cijeli niz sličnih oblika kojima slijedi tvrdnja „Mlečani posudiše također dalmatinski oblik *gavon* (Budmani, Tommaseo)” nakon čega se opet bavi oblicima tipa *agon* zaključujući „Augmentativna je izvedenica od lat. *acus* s pomoću sufiksa *-one*”; usput, ni na navedenom mjestu u REW 130 ispod etimona *acus* među romanskim izvedenicama nema oblika tipa *gavone* ili sl. nego samo „*triest. agon*, *neap. lagone*, *lomb. agon*” – op. a.). Prihvaćajući, dakle, *acus* + *-one* kao etimon za naš i talijanski tip *gavun/gavone*, valja nam razmotriti odnose između naših i tal. ihtionima i protumačiti varijante koje je nemoguće objasniti sa samim *acus* + *-one*. Skok (1, 13) ukazuje na »krčko-romansku diftongaciju, (...)« i, (...) zaključuje da su i Mlečani posudili »također dalmatinski oblik *gavun* (Budmani, Tommaseo)«. Takvu se tumačenju ne može ni s fonetske ni sa semantičke strane bilo što prigovoriti, to tim više što ni Hugo Schuchardt, koji se među prvima opširnije zaustavio na tom ihtionimu (...) ne prihvaća izvođenje našeg *gavun* od tal. *gavone*. (...) Schuchardtovo nas mišljenje upućuje na dva refleksa istog etimona koji su u naš jezik ušli na dva različita načina: s jedne strane imamo i starije i znatno proširenije *gavun* (...), a s druge mlađi, po svemu sudeći iz mlet. posuđeni *agon*, *agun* (ven. *agon*, Boerio 25) (JaFa 24.1.1., 24.1.1.1.). Ukratko, Vinja je mislio da su oblici tipa *gavun* stariji i da nisu iz mletačkoga, a da su oblici tipa *agun* kasnije posuđeni iz nekog mletačkog govora.

2.1.

Skokovu pretpostavku o dalmatskom podrijetlu ihtionima *gavun*, a koju u biti prihvaća i Vinja (»Takvu se tumačenju ne može ni s fonetske ni sa semantičke strane bilo što prigovoriti« – v. gore), s pravom osporavaju Nikola Vuletić i Vladimir Skračić s u potpunosti prihvatljivom argumentacijom: »Skok u *au* vidi veljotški diftong pa smatra da je ihtionim *ga(v)un* jedini veljotški ostatak u našem ribarskom nazivlju. Usprkos Vinjinoj podršci (JaFa I: 392-393), teško je prihvatiti pomisao da bi gotovo sva obala, od ušća Raše do Boke, bila prekrivena nazivom preuzetim iz jezika kojim je, u vrijeme kada je imao diftong *au* od /o/ (ne prije 13. st.), moglo govoriti najviše nekoliko stotina ljudi u gradu Krku i neposrednoj okolici« (LMF 41).

3.

Matasović et al. okreću pilu naopako i tumače hrv. *gàvùn* bez ikakvih ograda kao najobičniji mletacizam: »Posuđeno iz mlet. *agòn*, što je izvedeno od lat. *acus* ‘igla’ sufiksom *-ōn-. (...) Oblik *ga(v)un* nastao je metatezom iz *agun*. Postoji mišljenje (misli se na Vinju – op. a.) da su oblici bez metateze kasnije posuđenice iz mlet., ali s obzirom na to da ih nalazimo isključivo u sjeverozapadnim čakavskim govorima, gdje nema oblika s metatezom, čini se vjerojatnije da je ta metateza inovacija ostalih čakavskih govora« (ERHJ 262). Dakle, prema navedenom, oblici tipa *agun* stariji su od oblika tipa *gavun*. Ipak, situacija nije baš jednoznačna, zato i jesmo u ovu raspravu uključili popriličnu količinu navođenja. Autori relevantnih mletačkih repertoara (Boerio, Doria, Pinguentini, Kosovitz) nemaju oblika tipa *gavon*. Rosamani u općem rječniku ima *gavòn* za Mali Lošinj i Zadar (VG 428), a u pomorskom *gavón* za Veli Lošinj (VMGD 77) – na istoj stranici i *gàvun* za Dubrovnik (dubrovački leksemi u Rosamanijevu su rječniku hrvatski oblici). Termin u mletačkome doista nalazimo, barem prema rječnicima kojima se služimo, samo južnije od Istre u mjestima gdje Talijani i Hrvati sužive i gdje je hrvatski odavna prestižniji, ili barem manje neprestičan, idiom od mletačkoga: npr., kako smo već vidjeli, *gavòn* u Malom Lošinj i Zadru (PVL 65; VDVD 88). Mi smo u Malom Lošinj za oligu (Atherina boyeri) zapisali *gavunić* (LAPTIG 304), no to je vjerojatno novija posuđenica iz hrvatskoga (lošinjskomletački pun je i recentnih posuđenica iz hrvatskoga – OA) preuzeta kao takva. Da je starija, nastala hibridizacijom, bilo bi *gavonić. Je li nakon svega izloženog presmjelo zaključiti da su hrvatski oblici tipa *gavun* ušli u mletačke govore hrvatskoga Jadrana – bez obzira je li u pravu Vinja koji tvrdi da su predmletački, ili pak Matasović s hipotezom o metatezi starijih oblika tipa *agun* – iz hrvatskih idioma? Matasovićeva arealno razlikovanje doduše ne stoji jer se iz ovdje izloženog materijala (i našeg i Vinjinog) vidi da je istočna obala Istre krcata oblicima tipa *gavun* (usto riječ je o starinačkim govorima, a ne

o govorima preseljenih Dalmatinaca).⁴ Oblici tipa *gavun* karakteristični su manje-više za prostor rane slavizacije, dok su oblici tipa *agun* ograničeni, što se hrvatskih govora tiče, na dio Istre koji je znatno kasnije slaviziran, zatim na Krk i Rab te na par nepovezanih punktova u Dalmaciji. Osim toga, držimo da metateza koju predlažu Matasović et. al. nije najekonomičnija jer je mletački *agon* u potpunom skladu s hrvatskim fonetsko-fonološkim sustavom (uz provedenu promjenu *agon* > *agun*) pa čemu onda metateza? Prije će biti da su oblici preuzeti u dva različita vremena kao takvi (najprije *ga(v)un*), a jedino što se mijenjalo jest umetanje -v- u *gaun* i to samo u nekim govorima (v. gore navode za oba oblika). Oblici tipa *gavun* i *agun* čak supostoje u nekim mjestima [npr. u Belom na Cresu *agûn* i *gavûn*, a da su oba oblika itekako živa pokazuju i kasnije izvedenice za mrežu, *agunêra* i *gavunêra* koje su mogle biti posuđene iz mletačkoga a mogle su nastati i in loco (BBT 23, 115)].

4.

Ako ne želimo prihvatiti Vinjinu tezu da su likovi tipa *gaun* i *gavun* predmletački, možemo pomišljati da se u staromletačkom razvio oblik **ga(v)on(e)* i da su mu govornici mletačkoga, nakon što im je postao potpuno neproziran, tj. nakon što je izgubio svaku metaforičnu vezu s iglom, metatezom vratili tu povezanost, jer metafora s iglom nameće se sama po sebi, pa je promjena zahvatila cijeli areal mletačkoga koji je postupno izgubio oblike tipa **ga(v)on(e)*, oblike koje su Hrvati već bili posudili i prilagodili vlastitome sustavu, da bi ih kasnije vratili govornicima mletačkoga u onim mjestima gdje su s njima suživjeli. Nakon svega čini nam se da je za oba oblika jedino siguran krajnji etimon, lat. *acus* ‘igla’, REW 130 i motivacija ihtionima: »To je naziv koji sasvim dobro pristaje ovoj vrsti ribe. Gavun je, naime, malen, okrugao i špičast baš kao igla. Talijanski je naziv, prema tome metafora, koja gavunu dobro pristaje« (SKOKterm 38). Ima, dakako, i drukčijih mišljenja. Npr. Metka Furlan (per litteras) polazi pak od Vinjinih oblika *jagun*, *gagun* i *vagun* i pretpostavlja moguću disimilaciju oblika *gagun*: polazno *agun* (kao posuđenica), proteza *vagun*, fonetski *gagun* i nakon disimilacije *gaun* s popunom zijeva *gavun*. Ovakvom tumačenju s formalne točke gledišta nema se što prigovoriti, no »problem je u tome što proteza g-, kao razmjerno redovita promjena, pokriva znatno manji areal, nego ihtionim *gavun*« (Nikola Vuletić, per litteras).

⁴ Usp.: »Međutim, suprotno zaključku autorâ ERHJ, oblik *gavun* itekako postoji u sjeverozapadnim čakavskim govorima (usp. LAPTIG, br. 303; JaFa II: [42])« (LMF 41).

5. Zaključak

Ukratko, uvjereni smo da što se etimologije oblika tipa *gavun* i *agun* tiče, još ni u kom slučaju dijalektolozi, leksikolozi i etimolozi nisu izrekli svoju zadnju riječ.

Literatura

- BBT – Velčić, Nikola. 2003. *Besedar Bejske Tramuntane*. Mali Lošinj – Beli – Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Cres-Lošinj – Tramuntana – Adamić.
- BKaš – Baldić-Đugum, Radojka. 2006. *Beside kaštelanske*. Kaštela: Bijaći.
- ERHJ – Matasović, Ranko i dr. 2016. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika, sv. I.: A – NJ*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- JaFa – Vinja, Vojmir. 1986. *Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva, I-II*. Zagreb – Split: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Logos.
- LAPTIG – Filipi, Goran; Buršić Giudici, Barbara. 2013. *Lingvistički atlas pomorske terminologije istarskih govora / Atlante Linguistico della Terminologia Marinaresca delle parlate Istriane / Lingvistični atlas pomorske terminologije istrskih govora*. Zagreb – Pula: Dominović – Znanstvena udruga MEDITERAN Pula – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
- LMF – Vuletić, Nikola; Skračić, Vladimir. 2018. *Leksik morske faune u sjevernoj Dalmaciji. Prvi dio: rječnik pučkoga nazivlja*. Zadar: Sveučilište u Zadru
- OA – osobne ankete
- PVL – Sartori, Mirella. 2014. *Piccolo vocabolario imperfetto della parlata dei lussini / Mali nesavršen rječnik lošinjskog govora*. Mali Lošinj: Comunità degli Italiani di Lussinpiccolo.
- RBrG – Dulčić, Jure; Dulčić, Pere. 1985. Rječnik bruškoga govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 7/2, Zagreb, 381–747.
- REW – Meyer-Lübke, Wilhelm. 1972. *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter Universitätverlag.
- RGGK-cd – Kalogjera, Damir; Svoboda, Mirjana; Josipović, Višnja. 2008. *Rječnik govora grada Korčule*. Zagreb: Novi Liber (cd-izdanje).
- RGOM – Juraga, Edo. 2010. *Rječnik govora otoka Murtera*. Murter – Šibenik: Ogranak Matice hrvatske – Županijski muzej.
- RGS – Piasevoli, Ankica. 1993. *Rječnik govora mjesta Sali na Dugom otoku oliti Libar saljski besid*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske Zadar.
- RGV – Jurišić, Blaž. 1973. *Rječnik govora otoka Vrgade*, II dio. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- RKGP – Oštarić, Ivo. 2005. *Rječnik kolanjskoga govora ili ričnik mista Kolana na otoku Pagu*. Zadar: Matica hrvatska.

- RPZ – Barbić, Ante. 2011. *Rječnik Pitava i Zavale*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- RTrCG – Geić, Duško. 2015. *Rječnik i gramatika trogirskoga čakavskoga govora*. Split – Trogir: Književni krug Split – Združeni artisti Trogir.
- SKOK – Skok, Petar. 1971.–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SKOKterm – Skok, Petar. 1933. *Od koga naučiše jadranski jugosloveni pomorstvo i ribarstvo*. Split: Hrvatska štamparija Gradske štedionice Split.
- StR – Petrić, Željko. 2008. *Rječnik starih splitskih riječi i izraza*. Split: Naknada Bošković.
- VDVD – Miotto, Luigi. 1984. *Vocabolario del dialetto veneto-dalmata*. Trst: Edizioni LINT.
- VG – Rosamani, Enrico. 1999. *Vocabolario giuliano*. Trst: LINT
- VMGD – Rosamani, Enrico. 1975. *Vocabolario marinaresco giuliano-dalmata*. Firenze: Casa Editrice Leo S. Olschki.

Ancora sull'etimologia del ittionimo *gavun*

Riassunto

Nel presente saggio viene discussa l'etimologia dell' ittionimo *gavun* (*Atherina hepsetus*). Vengono esaminate due proposte recenti, quella di Ranko Matasović nel *Hrvatski etimološki rječnik* e quella di Nikola Vuletić e Vlado Skračić nel *Leksik morske faune u sjevernoj Dalmaciji*. Alla fine si propone una soluzione propria del problema. Per arrivare alle conclusioni l'autore consulta il materiale da tutti i repertori ciacavi dei paesi lungo la costa adriatica disponibili come anche dai dizionari dei dialetti (istro)veneti. L'autore ha consultato anche i manuali ittologici per definire con presione il significato del referente. Nel saggio viene preso in considerazione anche il termine *agun*, sinonimo di *gavun*, che è indivisibilmente connesso con il suo sinonimo. Ed infine, siamo sicuri che i linguisti per quel che riguarda gli ittionimi *gavun* e *agun* non hanno ancora detto l'ultima parola.

Ključne riječi: *gavun*, ihtionimija, istočna jadranska obala, dijalektologija, leksikologija, etimologija

Parole chiave: *gavun*, ittionimia, costa adriatica orientale, dialettologia, lessicologia, etimologia

